

reg. 12), lijkt ons de eerbied voor de oorspronkelijke taal van het document overdreven.

Deze kleine onvolmaaktheden doen echter niets af aan de waarde van deze inventaris, die een mooie aanwinst betekent voor de monastriologie van de premonstratenzerorde en waarvoor de samensteller onze dankbaarheid verdient.

Rode Beukenlaan, 7
B - 1810 WEMMEL.

W. M. GRAUWEN, O. Praem.

Herman van Doornik en Norbertus

Mej. Dr. Gelinde Niemeyer publiceerde zopas een lang en grondig artikel over de drie boeken *Miracula S. Mariae Laudunensis* van abt Herman van Doornik, meer speciaal over de schrijver van deze bron en de tijd van haar ontstaan¹). Dit artikel is onder meer dan één opzicht belangrijk voor de geschiedenis van onze streken. Niet alleen worden alle gegevens over abt Herman verzameld en in hun historisch kader geplaatst, maar ook het zelfstandigheidsstreven van het bisdom Doornik tegenover Noyon en nog heel wat meer twaalfde-eeuwse toestanden worden ter verklaring bij de uiteenzetting betrokken. Zoals dikwijls het geval is in werken van geschiedschrijvers die grondig werk leveren, biedt de inhoud van dit artikel meer dan de titel belooft, terwijl bij oppervlakkige historici de titel soms verwachtingen wekt die niet worden ingelost.

Het kan hier niet de bedoeling zijn dat artikel samen te vatten. Noteren we enkel dat de schrijfster uitvoerig aantoonst dat de auteur van het *De miraculis* identiek is met die van het *Liber restorationis S. Martini Tornacensis*, nl. Herman, abt van Sint-Maarten te Doornik tot 1136, die daarna te Laon te gast was²). Dit werd vroeger reeds vermoed, maar wordt nu voor het eerst met argumenten gestaafd³).

¹) G. NIEMEYER, *Die Miracula S. Mariae Laudunensis des Abtes Hermann von Tournai. Verfasser und Entstehungszeit*, in *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*, 1971, XXVII, Heft I, blz. 135-174.

²) De argumenten die uit tekstvergelijking en woordgebruik zouden kunnen gehaald worden, bleven hier wel wat op de achtergrond. Hierbij zou de computer ongetwijfeld diensten kunnen bewijzen.

³) Behalve de voorstanders van de stelling dat beide bronnen dezelfde auteur hebben, door de schrijfster opgesomd (blz. 141), kunnen we nog onze confrater G. van den Elsen

Voor de geschiedenis van de premonstratenzerorde is alleen het derde boek der *Miracula* van belang, waarin Herman de verdiensten van Bartholomeus bezingt. Diens voornaamste verdienste nu bestond erin steun te verlenen aan Norbertus, waardoor hij een belangrijk aandeel had in de stichting van Prémontré⁴). Dat derde boek werd volgens de schrijfster in drie perioden geschreven, tussen 1140 en 1147 (zie blz. 171). Het verhaal van de ontmoeting tussen Bartholomeus en Norbertus behoort tot de oudste laag, maar zou aangevuld zijn met de latere gebeurtenissen. De schrijfster meent dat er een hele ontwikkeling plaatsvond binnen de orde gedurende de zevenjarige ontstaansperiode van dit werk (blz. 172). Dit is natuurlijk juist wat de expansie van de orde betreft, die gedurende die periode numeriek terrein bleef winnen en ook organisatorisch vaster werd ingeplant. Een noemenswaardige evolutie in de spiritualiteit echter is uiteraard op zeven jaar tijd niet aan te wijzen, tenzij misschien een langzaam voortschrijdende legendenvorming.

Zeer scherp heeft de schrijfster Herman getekend als iemand die geen wereldvreemde studax was en zijn geschriften hoofdzakelijk steunde op mondelinge overlevering (blz. 173). Herman heeft zijn inlichtingen over Norbertus slechts van horen zeggen. Dat is belangrijk omdat wij aldus in zijn werk de weergave bezitten van wat men zich in Noord-Frankrijk, en speciaal dan in de religieuze gemeenschappen van een andere orde, over Norbertus herinnerde, twintig jaar na zijn vertrek naar Maagdenburg.

De belangrijke vraag in hoeverre het werk van Herman kan dienen

uit Berne vermelden, die eveneens deze mening voorstond. Dat men wel eens de benamingen *Hermannus Tornacensis* en *Hermannus Laudunensis* door elkaar gebruikt vindt, vooral dan bij het citeren van de Latijnse naam van de bronnen, mag geen reden zijn om te menen dat daarbij het identiek -zijn van de auteur niet wordt aanvaard. De schrijfster van dit artikel schijnt de naam Herman van Doornik te verkiezen, te oordelen naar de titel van haar studie. Het probleem van de meest juiste benaming van middeleeuwse figuren kan worden gesteld. Moet men aan de geboorteplaats de voorrang verlenen, aan de plaats van de voornaamste activiteit van de figuur, of aan de bisschopszetel? Is het b.v. Norbert van Gennep, van Xanten, van Prémontré of van Maagdenburg? Al deze benamingen komen voor, behalve, merkwaardig genoeg, die van Norbert van Prémontré, die eerder ongebruikelijk is. In het *Nationaal Biografisch Woordenboek*, art. *Norbert van Maagdenburg (Gennep. Xanten)*, werd Maagdeburg vooraan geplaatst omdat de bisschoppen meestal met de naam van hun bisschopszetel worden aangeduid.

⁴) Op te merken valt dat Herman, die zowel Bartholomeus als Norbertus wil verheerlijken, toch de naam van stichter ondubbelzinnig aan Norbertus toekent (*MGH., SS., XII*, blz. 658-659).

om de *Vitae Norberti* te controleren of te verbeteren, werd eveneens door de schrijfster gesteld. Haar mening luidt dat de hoofdstukken 2-5 de opvattingen van Bartholomeus en zijn omgeving weerspiegelen, terwijl de hoofdstukken 6-10 de mening van abt Hugo van Fosse uit de jaren 1146-1147 zouden weergeven (blz. 174). Is de scheidingslijn hier niet wat te scherp getrokken? Voor sommige gegevens was Hugo voorzeker de zegsman; hij wordt trouwens voor één feit als zodanig aangeduid. Maar voor de onjuistheden die Herman in zijn negende hoofdstuk bijeengaat, zouden we Hugo niet graag verantwoordelijk stellen.

De schrijfster besluit dat de hoofdstukken 2-5 met de nodige voorzichtigheid kunnen gebruikt worden ter verbetering van de *Vitae Norberti* (blz. 174). Dat is inderdaad het meest waardevolle gedeelte van Hermans werk ⁵⁾. Toch zou men misschien beter zeggen dat deze passage een zeer welgekomen vergelijkingsmogelijkheid biedt met de andere bronnen over de stichting van Prémontré. Dit om niet de indruk te wekken dat de *Vitae* er steeds naast slaan en Herman steeds de waarheid brengt. De monnik Herman is immers evenzeer verslaafd aan hagiografische gemeenplaatsen als om het even welke *Vita*-schrijver.

Het komt ons voor alsof het werk van Herman tot op heden steeds lichtjes overgewaardeerd werd. Vooral verwonderlijk is dat zijn tekst bijna altijd als geheel werd beoordeeld, terwijl er zulk duidelijk onderscheid te maken is in waarheidswaarde tussen de eerste acht hoofdstukken en het negende ⁶⁾. Over de stichtingsperiode geeft Herman inderdaad uiterst kostbare inlichtingen, al zijn de gewone *topoi* aanwezig, b.v. de bedoeling Bartholomeus en Norbertus te verheerlijken, de hemelse stemmen, de voorspellingen over de toekomst en het optreden van de *antiquus hostis*. Daarnaast is er ook een schat aan waardevolle feitelijke gegevens en een uitstekende typering van de oorspronkelijke spiritualiteit (vooral SS., XII, blz. 655 en 657) die nog te weinig werd opgemerkt.

In het negende hoofdstuk echter behandelt Herman hoe Norbertus aartsbisschop van Maagdenburg werd (SS., XII, blz. 660). Daar slaat

⁵⁾ Zo ook H. GRUNDMANN, *Religiöse Bewegungen im Mittelalter*, Darmstadt, 1961, blz. 48: « Der wichtigste und zuverlässigste Zeuge für das Wirken Norberts in den Anfängen von Prémontré, Hermann von Laon ... ».

⁶⁾ Hierop werd wel terloops gewezen door G. HERTEL, *Leben des heiligen Norbert, Erzbischof von Magdeburg*, ... übersetzt, Leipzig, tweede uitgave, 1941, blz. IX.

hij voortdurend de bal mis en toont zijn onwetendheid. Daaruit blijkt dat Herman wel eens veel durfde beweren ook als hij weinig inlichtingen had. Bij een vergelijking met de bronnen van Duitse herkomst wordt het duidelijk hoe Herman hier weinig betrouwbaar materiaal biedt. Hij geeft blijk van zijn onbegrip voor de politiek-religieuze verhoudingen in het Roomse rijk. Vestigen we slechts even de aandacht op de onwaarschijnlijkheden en onjuistheden die Herman hier opeenstapelt : Norbertus zou door een visioen geweten hebben dat hij datzelfde jaar nog bisschop zou worden en dat aan Gaufridus van Chartres hebben meegedeeld. Toch wordt enkele regels verder het hele verloop van de verkiezingen voorgesteld als onverwacht en toevallig. De gebeurtenissen worden verkeerdelijk gesitueerd te Mainz in plaats van te Spiers. De kiesgerechtigden zouden hun bevoegdheid aan de pauselijke gezanten hebben overgedragen. De legaten van hun kant krijgen geld aangeboden, maar weigeren dat te aanvaarden ⁷⁾. Norbertus komt onverwacht uit Frankrijk en gaat toevallig bidden in de kerk waar de verkiezing plaatsvindt, zonder te weten wat er daar gebeurt. Zijn verkiezing wordt bekrachtigd door de pauselijke gezanten. Daarna wordt hij door de geestelijken naar het altaar gesleurd, een *Te Deum* wordt aangeheven en onder gehoorzaamheid wordt hij verplicht zich bisschop te laten wijden ⁸⁾. Na deze passage volgt er enkel nog één zinnetje om te zeggen dat Norbert als aartsbisschop *per aliquot annos* vroom leefde en dan stierf ⁹⁾.

De bedoelingen van Herman zijn al te duidelijk. De invloed van de koning bij deze verkiezing moet zoveel mogelijk worden verdoezeld. De pauselijke gezanten moeten de hoofdrol spelen. Simonie mag er natuurlijk niet aan te pas komen. Die bekoring bestond wel, volgens Herman, maar werd uitdrukkelijk afgewezen. Norbertus blijft een toonbeeld van nederigheid en een lijdzaam instrument van de goddelijke uitverkiezing. Alles verloopt *decenter et laudabiliter* (blz. 660).

⁷⁾ Voor de laatste drie beweringen is Hermann de enige zegsman onder de vele bronnen die de verkiezing van Norbertus behandelen. Zij passen niet in het verloop van de gebeurtenissen zoals dat uit de andere bronnen bekend is en mogen als onjuist worden beschouwd.

⁸⁾ De *topos* van het protest tegen ereambten komt ook in de andere bronnen voor en mag dus niet als een uitvinding van Herman worden aangezien. Wel voegde hij alleen er een *Te Deum* aan toe, wat niet noodzakelijk misplaatst was. Dat genoeg zou men hem desnoods kunnen laten.

⁹⁾ Ook in het *Liber de restauratione ...*, MGH., SS., XIV, blz. 315, worden Norbertus' verkiezing en dood in één zin samengevat.

Het was om zo te zeggen een verkiezing *per viam Spiritus Sancti*, een droomverkiezing voor een vrome monnik uit Noord-Frankrijk, maar in feite vrijwel volledig onjuist en gefantaseerd, ook al lijkt het verhaal op het eerste gezicht tamelijk concreet en gedetailleerd.

Het is waar dat Hugo hoogstwaarschijnlijk niet bij de verkiezing van Norbertus aanwezig was. Wellicht was er zelfs geen enkele van zijn volgelingen bij, aangezien Norbertus in het gevolg van graaf Theobaldus naar Spiers zou zijn vertrokken. Hugo kon dus over die verkiezing ook geen inlichtingen bezorgen. Over de activiteit van Norbert te Maagdenburg was Hugo wel iets beter ingelicht. Toch wordt er over deze acht jaren (1126-6 juni 1134) door Herman met geen woord gerept, ofwel omdat hij er niets over wist, ofwel omdat hij zijn verhaal niet verder wilde uitbreiden, aangezien Bartholomeus dan in Norbertus' leven geen rol meer speelde. Eigenlijk had Hermans relaas reeds veel eerder moeten ophouden, maar het bezingen van Norbertus' lof heeft hem zozeer meegesleept, dat hij de aanvankelijke hoofdfiguur van zijn verhaal er bijna bij vergeten heeft. In 1126 echter, na zijn verkiezing, verdwijnt Norbertus totaal uit de belangstellingssfeer van Herman. Hij bekritiseert die stap van Norbertus niet, maar lost het probleem van deze koerswijziging in Norbertus' leven op met een eenvoudige verwijzing naar de deugd van gehoorzaamheid. Hierdoor wordt de verantwoordelijkheid voor die beslissing op de pauselijke gezanten afgewenteld.

Over de waarheidswaarde van Hermans werk zou nog heel wat te zeggen zijn ¹⁰), doch dit was niet de bedoeling van de schrijfster van dit artikel. Zij wilde enkel de auteur en de tijd van ontstaan van de *Miracula* behandelen en zij heeft dat volledig en grondig gedaan. Wanneer hier toch even op de waarheidswaarde, speciaal van het negende hoofdstuk, werd ingegaan, dan was het op aan te tonen dat de eenstemmige lof die Herman vanwege de historici mocht ontvangen, niet onverdeeld op heel zijn werk toepasselijk is. M. Manitius ging zeker te ver wanneer hij beweerde dat Herman zich vrij hield van fabels ¹¹). De legendenvorming was integendeel in Hermans tijd reeds volop aan gang.

Voor de stichtingsperiode van Prémontré en Sint-Maarten te Laon

¹⁰) Dit onderzoek moet vanzelfsprekend worden doorgevoerd door vergelijking van alle bronnen over elk feit afzonderlijk.

¹¹) M. MANITIUS, *Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters*, dl. III, München, 1931, blz. 532.

betekent Hermans werk een welgekomen aanvulling en een controle-mogelijkheid op de *Vitae*, ongeveer zoals de *Gesta* van de aartsbisschoppen van Maagdenburg en de *Annalista Saxo* een aanvulling bieden op de *Vitae* voor de periode na 1126. Herman blijft voor de Noord-franse toestanden de oudste en waardevolste getuige ¹²⁾, ook al was hij geen ooggetuige van de gebeurtenissen die hij verhaalde. Voor het verkiezingsverhaal echter wensen we hem in geen enkel opzicht geloof te schenken.

Rode Beukenlaan, 7
B - 1810 Wommel.

W. M. GRAUWEN, O. Praem.

Visitationen in Windberg 1593 und 1598

Ende des 16. Jahrhunderts wirkte die Reformtätigkeit des Generalabts Despruets in den deutschen Zirkarien nach, doch war der Geist der tridentinischen Erneuerung noch lange nicht überall durchgedrungen. Noch nicht jedes Kloster hatte schon seinen großen Reformabt gehabt, der im stande bzw. willens gewesen wäre, diese Reformen durchzusetzen. In Windberg war Abt Christoph Curtius (1570-96) noch absolut aus der alten Schule. Er brachte die Finanzen des Klosters in Ordnung, nicht aber die Disziplin, an der es noch schwer fehlte. Deren Reform war erst seinem Nachfolger Andreas Vögele (1596-1632) vorbehalten, der mit Lairuelz zusammenarbeitete. Im Jahre 1593 hielt Abt Gallus Theiningen von Steingaden, ein Vertreter der Reform, als Generalvikar der bayrischen Zirkarie (1585-1605) eine Visitation in Windberg. Diese Visitation war noch im Geiste eines Despruets, sie greift noch nicht entschieden durch und hatte noch nichts vom Rigorismus eines Lairuelz. 1598 kam Abt Gallus ein zweitesmal zu einer Visitation, diesmal schon unter Abt Andreas Vögele. Da ist das « Relictum » kürzer und der Ton schon energischer. Beide Texte sind uns erhalten in clm 25223, S. 83 ff.

1. Die Visitation von 1593.

Der Abt soll wenigstens täglich dem einen gesungenen Amt und der Vesper beiwohnen, er soll in triplicibus der Matutin beiwohnen

¹²⁾ Althans onder de verhalende bronnen, want de oorkonden bieden af en toe een steviger houvast.